

KOLONIALE KRONIEK.

KOLONIALE LITERATUUR.

*Overzicht van historische werken. — SCHULZE'S
Führer auf Java. — Mrs. HIGGINSON, Java the
Pearl of the East.*

Hulde en dank aan de Nederlandsche Regeering, in patria zoowel als in Indië, voor de vrijgevigheid, waarmede zij 's lands archieven voor den onderzoeker openstelt en het publiek maken van de vruchten van dat onderzoek dikwerf bevordert. Maar niet minder hulde en dank aan zoovele bekwame en ijverige mannen, hier en ginds, die hunne krachten wijden aan het onderzoek dier archieven en aan het publiceeren van de vruchten hunner onderzoekingen.

Daaraan hebben wij ond. and. een goed deel der publicatiën van het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen te danken, een deel der werken van Veth, van Tiele, van de Jonge, van van der Chijs, van Leupe, van Kielstra en van zoovele anderen, die onze bekendheid met het verleden en het heden hebben verrijkt.

In dat opzicht zijn wij in de laatste 25 of 30 jaren zeker aanmerkelijk vooruitgegaan. Uit de Voorrede van het in 1856 verschenen tweede deel van Veth's „Borneo's Westerafdeeling" kan men zich herinneren, dat deze geleerde de geschiedenis van dat gewest destijds slechts tot het jaar 1846 had kunnen schetsen, omdat hem over het later tijdvak geene vertrouwenswaardige bronnen ten dienste stonden. En sedert dien tijd is niet slechts aan de Jonge, aan Tiele, aan van der Chijs en zoovele anderen vergund uit de oude koloniale archieven veel publiek te maken, maar aan Kielstra (om van anderen te zwijgen) is toegestaan met gebruikmaking der archieven vervolgen te leveren op Veth's werken over Borneo en Sumatra; blijkens meerdere zijner kleinere stukken (zie ond. and. zijn artikel over „Madoera" in „De Gids" van December jl.) heeft hij menig historisch punt uit de archieven van den lateren tijd nader mogen toelichten; ja, hem is zelfs vergund geworden aan den helaas nog steeds woedenden, zoo

diep betreurenswaardigen Atjeh-oorlog een omvangrijk uit de officieele bronnen geput werk te wijden.

Moge onze Regeering hier en ginds steeds even vrijgevig gezind blijven en steeds bekwame mannen vinden, bereid om, tot leering van het tegenwoordig geslacht, te putten uit de ter hunner beschikking gestelde archieven van vroegeren en lateren tijd.

Wij wenschen een beknopt overzicht te geven van althans een deel der historische werken, welke in de laatste jaren aan Nederl. Indië werden gewijd, en welke voor een aanmerkelijk deel uit de ter beschikking der schrijvers gestelde officieele bescheiden zijn geput. Beknopt, omdat heel wat te vermelden zal zijn, en omdat we, gedachtig aan den aard van het tijdschrift, waarvoor dit overzicht is bestemd, beseffen dat uitvoerige historische betoogen daarin minder op hunne plaats zouden zijn.

Het zal dus zijn een overzicht in vogelvluucht ¹⁾. Maar om hen van dienst te zijn die meer van de door ons te vermelden werken wenschen te weten dan wij er van zullen mededeelen, zullen we althans nu en dan melding maken van de beoordeelingen er over aangetroffen.

Zelfs met die beperking zullen sommigen dit stuk wellicht nog van te zuiver historischen aard achten voor „de Economist.” Wij zouden hen er aan herinneren dat men sedert een reeks van jaren ons vergund heeft onze „Koloniale Kroniek” meer bepaald te doen zijn een overzicht van de „Koloniale Literatuur” ²⁾. Van die literatuur maken ongetwijfeld de historische werken een zeer belangrijk deel uit. Vreesden wij niet te uitvoerig te worden, gemakkelijk zou bij het bespreken van vele werken, aan de geschiedenis onzer overzeesche bezittingen gewijd, op de economische beteekenis van vele der daarin besproken onderwerpen kunnen worden gewezen. Nu zal dit slechts nu en dan geschieden.

Wij beginnen met eenige woorden te wijden aan de historische werken, in de laatste jaren door het Bataviaasch Genootschap uitgegeven.

¹⁾ Slechts wanneer het belangrijke werken betreft, nog niet in onze Kroniek besproken en te Batavia uitgegeven en ook daarom hier te lande waarschijnlijk minder bekend, zal er eenige meerdere ruimte aan worden gewijd.

²⁾ In de Kol. Kron., opgenomen in de «Econ.» van Nov. 1871, werd reeds gezegd waarom die Kron. zich voortaan meer uitsluitend zou beperken tot het geven van een overzicht der «Kol. Literatuur». Daarop werd teruggekomen in den aanhef der Kol. Kron. van Juli 1875, Econ., p. 604 en ook op pag. 18 van mijn «Levensbericht van Mr. J. L. de Bruijn Kops», in 1889 door de «Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde» uitgegeven.

Vooraf een zeer kort woord over dat steeds ijverig werkzaam Genootschap in het algemeen, omdat we in geruimen tijd zijne verrichtingen niet bepaald bespraken. Wij deden dit ond. and., om van vroegere besprekingen niet te gewagen, in „de Economist” van Maart 1880, bij de aankondiging van het eerste deel (het tweede deel laat zich nog altijd wachten ¹⁾), van het Gedenkboek en van het „Verslag der Viering van het honderdjarig bestaan van het B. G. v. K. en W. op 1 Juni 1878.” Wij deden het ook in „de Econ.” van Juni 1883 bij het bespreken van den „Inventaris van 's Lands Archief te Batavia” en van de „Realia. Register op de Generale Resolutiën van het kasteel Batavia”, waarvan, om dit hier al dadelijk te vermelden, het 2^e deel in 1885 en het derde of laatste deel in 1886 het licht zag.

Ten einde een beknopt overzicht te verkrijgen van hetgeen het Bataviaasch Genootschap in het tienjarig tijdvak van 1878 tot 1888 op het gebied der Oostersche taal- en letterkunde, der land- en volkenkunde en der geschiedenis, zoo van de volkeren van den Archipel, als van de Nederlanders in Indië, en tot verrijking en bekendmaking zijner rijke verzamelingen verrichtte, kan men niet beter doen dan inzage nemen van het belangrijk Verslag daarover op 27 December 1888 door 's Genootschaps toenmaligen Voorzitter, Mr. N. P. van den Berg, uitgebracht en opgenomen in het 26ste deel van 's Genootschaps „Notulen”, en ook in 1889 afzonderlijk ter Landsdrukkerij te Batavia uitgegeven. Dat overzicht is systematisch ingericht. Daarin en in de om de tien jaren uitgegeven „Registers op de Notulen” ²⁾ kan gemakkelijk worden nagezien wat het Genootschap op het zoo uitgebreid gebied van zijn werkring verrichtte.

Wij kunnen ons daarbij thans niet ophouden, willen echter aan de hand van den heer van den Berg wijzen op eene der jongste publicatien van het Bat Genootschap, waarvan ook wij met de levendigste belangstelling kennis namen en waarvan 's Genootschaps Voorzitter te recht met bijzonderen lof melding maakte. Het Genootschap, dat achtereenvolgens Catalogi zijner bibliotheek en

¹⁾ De steller van dat «Gedenkboek», 's Genootschaps toenmalige Voorzitter, Mr. T. H. der Kinderen, schijnt bij zijn drukken werkkring in Indië den tijd niet te hebben kunnen vinden om de opgevatte taak te voltooien. Moge hij lust en opgewektheid gevoelen dat te doen nu hij als ambteloos burger onder ons verkeert en geene ambtsplichten hem in de vervulling van dergelijken wetenschappelijken arbeid hinderen.

²⁾ Het laatste, loopende van 1878—1889, zag in 1889 het licht.

Econ. 1891.

zijner onderscheidene verzamelingen in het licht gaf, ¹⁾ compleeteerde deze in 1887 door de uitgifte van den *Catalogus der Archaeologische verzameling van het Batav. Genootschap van K. en W.* door W. P. GROENEVELDT, conservator der verzameling, ²⁾ metaanteekeningen omtrent de op verschillende voorwerpen voorkomende inscripties en een voorloopigen inventaris der beschreven steenen door Dr. J. L. A. BRANDES."

Het is een bewonderenswaardig boek, waarin een schat van geleerdheid is nedergelegd. In de inleiding deelt de heer Groeneveldt mede hoe de thans zoo belangrijke verzameling ontstond, wat zij bevat en welk stelsel bij de beschrijving der voorwerpen gevolgd is.

Verdient de heer Groeneveldt hulde voor de studie en zorg door hem aan de beschrijving der voorwerpen gewijd en voor de belangrijke opmerkingen door hem in de inleidingen tot de beschrijving der verschillende groepen gemaakt, niet minder voorzeker verdient dit de taalgeleerde Dr. Brandes voor zijne van zoo grondig en conscientieus onderzoek getuigende aantekeningen omtrent de op verschillende voorwerpen gevonden inscripties. Volgaarne onderschrijven wij dan ook, na kennisname van dien *Catalogus*, de volgende daaraan door den heer van den Berg ³⁾ gewijde woorden: „Wat de waarde onzer verzameling van den Hindoe-tijd in deze gewesten in eene ieders verwachting verre overtreffende mate heeft verhoogd, is de verschijning ter vorigen jare van den circa 400 bladzijden druks beslaanden *Catalogus*, dien wij aan de onvermoeide toewijding en kennis van den conservator der verzameling, den Heer W. P. Groeneveldt, en de ijverige medewerking van Dr. Brandes te danken hebben. Eerst door dezen *Catalogus* kan men zich een juist denkbeeld vormen van den misschien onovertroffen rijkdom van onze verzameling van overblijfselen uit Indië's voortijd."

Door de uitstekende wijze waarop die *Catalogus* is bewerkt, is hij niet alleen van belang om den rijken inhoud van 's Genootschaps archaeologische verzameling te leeren kennen, maar tevens eene niet genoeg te waardeeren bijdrage tot de kennis van de overblijfselen uit Indië's voortijd in het algemeen, dus eene historische bijdrage van het hoogste gewicht.

Voegen wij er bij dat, blijkens 's Genootschaps „*Notulen*” en „*Tijdschrift*”, Dr. Brandes onverpoosd voortgaat zijne aandacht

¹⁾ Een nieuwe *Catalogus der Bibliotheek* is in bewerking.

²⁾ Thans 's Genootschaps voorzitter.

³⁾ Zie p. LXXIX der *Notulen* van 1888. Zie ook p. LXIII.

aan die, goeddeels nog zoo moeilijk te ontfijferen, inscripties te wijden, waarbij onze groote taalkenner Kern hem dikwerf trouw ter zijde staat, en telkens nieuwe bijdragen levert tot de kennis dier voor het juist begrip der oude taal en geschiedenis zoo belangrijke beschreven steenen en platen.

Vermelden wij thans de historische werken, in de laatste jaren door het Bataviaasch Genootschap uitgegeven.

In de eerste plaats het „Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, 1602—1811, door Mr. J. A. van der Chijs”, 's Genootschaps volijverig bestuurslid, waarvan het eerste deel, loopende van 1602—1642, in 1885 het licht zag, en het zevende, loopende van 1755—1764, in 1890 verscheen.

In het „Voorbericht” lezen wij dat het werk eigenlijk ten titel moest voeren: „Verzameling van beschikkingen der Bataviaasche Regeering van meer of min algemeenen aard”, omdat daarin, behoudens enkele Nederlandsche stukken, slechts plakaten, ordonnantiën, enz., te Batavia uitgevaardigd en hoofdzakelijk op Batavia betrekking hebbende, zijn opgenomen. De voorkeur is echter geschonken aan den titel welken het werk draagt omdat zulks, nevens veel specifiek Bataviaasch, toch ook veel wat voor het geheele gebied der O. I. Compagnie gold, bevat, en omdat de Bataviasche modellen, voor zooveel noodig en mogelijk, op de buitenkantoren meestal werden nagevolgd. Zoodanige, meer of min volledige verzameling, onmisbaar voor de studie van het administratief recht van Ned.-Indië gedurende de beide voorgaande eeuwen, ontbrak tot nu toe.

Zoo oordeelde niet slechts de heer van der Chijs, die tengevolge der hem sedert eene reeks van jaren opgedragen werkzaamheden in de Bataviasche archieven tehuis is als geen ander en die als vrucht zijner bemoeiingen daarmede reeds vroeger de boven vermelde werken: „Inventaris van 's Lands Archief” en „Realia”, door ons in Juni '83 in „de Econ.” besproken, uitgaf. ¹⁾ Maar

¹⁾ Hoe verdienstelijk de heer van der Chijs zich ook sedert lang ten opzichte der Bataviasche archieven maakt, zoo schijnt hij het nog maar niet tot eene benoeming tot Lands archivaris te kunnen brengen. In Juni '83 (Econ. p. 553) herinnerden wij aan hetgeen Professor de Hollander daarover in October '82 schreef. In het Kon. Instituut v. d. T. L. en V. v. N.-I. en in het Aardrijksk. Genootschap trachtten we meermalen belangstelling voor de zaak up te wekken. Op onzen aandrang wendde het Genootschap zich in Oct. '83 ter zake tot het Bat. Gen. bij eenen brief, welke met 's Genootschaps antwoord, instemming betuigende met het denkbeeld en mededeelende dat het reeds

zoo oordeelden ook het Bataviaasch Genootschap, dat op zijn voorstel tot de uitgave besloot, en de Indische Regeering, die, blijkens 's Genootschaps Notulen aan die uitgave hare medewerking en steun verleende.

Tijdens de Oost-Indische Compagnie bestond geene volledige verzameling van wetten, besluiten, ordonnancien, resolutien enz., gelijk wij ze thans in „Staatsblad” en „Bijblad” bezitten. De Bataviasche verzameling, zoo zegt de heer van der Chijs in het voorbericht tot het eerste deel van het Plakaatboek, bestaat hoofdzakelijk uit verschillende, door allerlei personen op allerlei tijden aangelegde en met meer of minder zorg voortgezette afzonderlijke verzamelingen.

Van dat alles, vermeerderd met hetgeen hij uit de resolutieboeken meende te moeten overnemen, heeft de heer van der Chijs nu getracht een systematisch, streng chronologisch gerangschikt geheel te maken.

vroeger op zoodanige benoeming had aangedrongen, opgenomen is in Genootschaps Notulen, deel 22, 1884, p. 7. Van de benoeming kwam evenwel niets en de heer van der Chijs blijft steeds slechts tijdelijk met het beheer van het archief belast. Terecht wees het Bat. Gen. er op dat niets waarborgt dat na zijne aftreding niet alles weder tot den «ouden. ongeredderden en onbeheerden toestand zal terugkeeren.»

Het is bekend, de jaarlijks in de Staatscourant opgenomen en voortaan in een jaarboek op te nemen verslagen, leeren het, hoe aanmerkelijk het archiefwezen in Nederland verbeterd is sedert 's lands regeering en de provinciale en gemeentebesturen daaraan meer zorgen wijden en 's lands archivaris aan de geheele zaak leiding geeft. Zou zulks in Indië ook niet het geval zijn wanneer een bekwaam en ijverig man als de heer van der Chijs met gezag kon optreden en anderen tot archivariissen kon opleiden?

Vroeger schijnt in Indië aan de betrekking van archivaris meer waarde gehecht te zijn dan thans, oogenschijnlijk althans, het geval is. Bij resolutie van 11 Jan. 1735 (Plakaatboek, 4e dl., p. 359) werden twee archivarii ter generale Secretarie aangesteld »omdat door gebrek aan toezicht vele stukken in het ongereede waren geraakt». In de resolutie van 24 Juli 1761 (Plakaatb. 7e dl., 510) is sprake van de twee archivarii en den bibliothecaris ter generale secretarie. Bij resolutie van 12 Sept. 1763, »tot vermindering van het personeel ter Gen. Secretarie,» (ibidem p. 674), wordt wel de bediening van bibliothecaris «gemortificeerd» en een der archivariissen ontslagen met bepaling dat de overblijvende tevens zou zijn bibliothecaris, doch tevens dat deze «in het toezigt houden over de boeken en archieven zou worden geassisteerd door den dagregisterhouder, die bij deze bediening gemakkelijk wezen konde mede-archivaris.» Destijds dus werden twee archiefbeambten noodig geacht, en thans, nu de omvang der archieven natuurlijk verbazend moet zijn toegenomen, schijnt sedert lang één toezichthoudend tijdelijk beampte voldoende te worden geacht.

Hij gaat daarbij critisch te werk; drukt, om het werk, dat toch, naar het reeds verschenene te oordeelen, vermoedelijk uit een tiental flinke deelen zal bestaan, niet te uitvoerig te maken, op verre na niet alle stukken volledig af, maar geeft den korten inhoud in weinige woorden terug, of verwijst, waar het, gelijk oudtijds zoo dikwerf plaats had, eene herhaalde publicatie van vroeger reeds gepubliceerde stukken betrof, naar het vroegere reeds door hem opgenomen stuk, daarbij zoo noodig, opgevende in welke opzichten het verandering onderging, of hij neemt uit het stuk slechts over wat hem noodig voorkwam, voor het overige verwijzende naar de min of meer algemeen bekende werken, waarin het stuk in zijn geheel voorkomt. Zoo drukt hij van het eerste door hem vermelde stuk, het bekende eerste „Octrooi der Vereenigde Oost-Indische Compagnie” van 20 Maart 1602, dat 46 artikelen telt, slechts een drietal artikelen af, welke speciaal Indië gelden, en verwijst dan naar een vijftal werken, waarin het stuk in zijn geheel is opgenomen. De „Instructie voor den Gouverneur-Generaal P. Both en de Raden van Indië” van 14—27 November 1609, hoewel ze afgedrukt is in Mr. P. Myer's bekende „Verzameling van Instructiën”, drukt hij echter in haar geheel af, zoowel omdat zij in de oude Indische plakaatboeken niet is opgenomen als omdat ze beschouwd moet worden als het oudste Regeerings-Reglement van Ned.-Indië en daarom in het Indisch Plakaatboek niet mag ontbreken.

Hoewel het ongetwijfeld gemak zou hebben gegeven in deze ééne verzameling den volledige tekst van alle daarin vermelde stukken aan te treffen, zullen de meesten zich wel om de aangevoerde redenen met de door den heer van der Chijs gevolgde wijze van behandeling kunnen vereenigen.

Bij het doorlezen van de zeven eerste deelen van dit Plakaatboek, van 1885 tot 1890 verschenen, werden heel wat aantekeningen gemaakt, welke aanleiding zouden kunnen geven tot het wijzen op tal van de in het werk opgenomen stukken, welke van gewicht zijn om de wijze waarop Ned.-Indië tijdens de O. I. Compagnie werd geregeerd, te leeren kennen. Aan de verzoeking om op veel daarvan te wijzen moeten wij echter weerstand bieden, teneinde niet te uitvoerig te worden.

Slechts worde, teneinde den lezer, die met het Plakaatboek nog geen kennis maakte, eenigszins nader met den aard van het werk bekend te maken, op eenige der belangrijkste stukken, in het zesde deel voorkomende, gewezen, omdat daaruit blijken kan welke gewichtige bijdragen tot de kennis der wijze waarop Indië

vroeger werd bestuurd door den heer van der Chijs worden openbaar gemaakt, ook teneinde eenigermate te doen zien tot welke zaken zich de zorg der regeering uitstreckte.

Dat zesde deel, loopende van 1750—1754, omvat het eerste gedeelte van het bewind van den Gouverneur-Generaal J. Mossel. Wij vinden er o. a. in, p. 14—34, een curieus „compendium der voornaamste Javasche wetten.” In het vorig deel was breedvoerig gehandeld over den afstand van het land Buitenzorg aan den Gouv. Gen. van Imhoff, waartegen Heeren Zeventien heel wat bezwaren hadden. Hier zien wij, p. 55, dat het land voor 5500 rijksdaalders werd afgestaan aan den G. G. Mossel. Bij besluit van 12 Augustus 1751 werd bewilligd in de „oprigting eener commercie-societeit te Padang” omdat daarin gezien werd „een bequaam mercantil middel om d’Engelse en andere sluykhandelaars afbreuk te doen.” In 1750 was in Nederland, ter voorziening in de oorlogsbehoeften de vijftigste penning van alle bezittingen als „Liberale Gift” opgebracht. De Staten-Generaal gelastten dat die ook in Indië zou worden geheven. De wijze van heffing werd uitvoerig geregeld bij resolutie van 20 Dec. 1751, waaruit voldoende bleek dat het eene belasting gold, waaraan geen Europeaan zich mocht onttrekken. Bij besluit van 2 Juni 1752, zie p. 224, werd het Reglement vastgesteld eener te Batavia op te richten „Bank-courant of Wisselbank”, waarvan het oogmerk eensdeels heette te zijn „de commoditeit van lieden, die groote middelen, veel handeling van geld of een grooten omslag hebben” enz. Weinige maanden later, zie p. 270, werd de Bank van leening met de Bank courant samengesmolten. Op p. 246 wordt het geval vermeld der „verwijdering naar Banda van een uit Nederland naar Indië verbannen Nederlander”, een merkwaardig en naar het schijnt uniek, althans hoogst zeldzaam feit”, gelijk de heer van der Chijs opmerkte. Jaarlijks worden door de „hooge regeering” bij bijzondere gelegenheden „algemeene vasten-, dank- en bededagen” uitgeschreven. Uit de aanschrijvingen daaromtrent, zie o.a. die van 12 Sept. 1752, sprak steeds een zeer vrome geest, die, gelijk de heer v. d. C. meermalen opmerkt, niet altijd in overeenstemming was met de handelingen der overheidspersonen. — Reeds onder den G.-G. van Imhoff waren te Tjipanas „bad- en ziekenhuisjes” gebouwd ter bevordering van het gebruik van de daar aanwezige geneeskrachtige warme bron. Op 24 Oct. 1752 werd tot den herbouw dier door de „rebellige Bantammers” in de asch gelegde woningen besloten. — Bij resolutien van 8 en 15 Mei 1753 werden bepalingen vastgesteld betreffende de „Regeling der vaart van de

Chineesche jonken binnen het gebied der O. I. Compagnie" en „Maatregelen tot weering van de vaart van Chineesche jonken op Palembang." — De „gebreckelijke en vicieuse" inhoud van vele rekestten leidde, z. p. 355, tot het geven van „Voorschriften nopens aan de Regeering intedienen rekestten." — Tusschen de overheid in Nederland en in Indie bestond sinds lang verschil van gevoelen over de wijze van regeling van insolvente boedels. Daarom werden bij de kennelijk met zorg bewerkte resolutie van 23 Juli 1753 voorschriften vastgesteld „nopens insolvente boedels van Compagnie's dienaren en hunner weduwen." — Tot de belangrijkste stukken in dit deel om de toestanden in Indië in het midden der vorige eeuw te leeren kennen, behoort gewis de uitvoerige Memorie van den G.-G. Mossel van 1 Mei 1753 „ter verhandeling van den Staat en het belang der Ed. Comp. op'hare respectieve comptoiren, om te dienen ter deliberatie in Rade van India." Deze memorie gaf aan de Indische Regeering aanleiding tot de invoering van een aantal bezuinigingen. De „Memorie", met aantekeningen in margine der daarop genomen „Resolutiën", vindt men op p. 381 e. v. onder het hoofd: „Maatregelen tot „ménage bij 's Compagnie's huishouding in Indië." Het is een belangrijk stuk om de toestanden op de verschillende „comptoiren": Ambon, Banda, p. 402, Ternate, Macassar, Timor, „Sumatra's buytenkust", Siam enz. te leeren kennen. — Op p. 456 vindt men het „Reglement op het benoemen en ontslaan van Compagnie's dienaren." Daaruit blijkt wel dat schier allen zich moesten verbinden de Compagnie gedurende minstens vijf jaren te dienen", maar niet dat zij bij eerste aanstelling aan eenige eischen van bekwaamheid moesten voldoen. — In 1745 was de „Amphioen societeit" opgericht, belast met den verkoop en het debiet van de door de Compagnie aangevoerde amphioen. Bij besluit van 20 Augustus 1753 werd haar octrooi voor den tijd van 10 jaren verlengd. — Uit de „Reorganisatie van de militairen in dienst van de Indische Regeering" blijkt dat men destijds „voor geheel India in vredestand benoodigt" achte 12000 „combattanten", z. p. 529. — Bij resolutie van 14 Sept. 1753 werden maatregelen genomen „in het belang van de gezondheid te Batavia." — In April 1754, z. p. 661, werden maatregelen genomen tegen het verblijf van Roomsche-Katholieke geestelijken te Batavia. — Dat reeds lang geleden het nut eener geregelde pakketvaart werd ingezien, blijkt uit de resolutie van 28 Juni 1754 tot „opening eener pakketvaart tusschen Batavia en Samarang." — Een gewichtig besluit was dat van 3 September 1754 tot „Afschaffing van de tolpoorten

op Java", z. p. 704; merkwaardig ook als een der zeldzame bewijzen dat de Regeering er wel eens op bedacht was de inlanders, bij wie die tolpoorten zeer gehaat waren, genoeg te doen. — Ten einde te voorzien in de behoefte van een „ordentelyk stads-logement te Batavia" werd daarvoor 29 Oct. 1754 een „reglement" vastgesteld, waarbij in alle bijzonderheden werd geregeld hoe „de regent of castelyn" zich zal hebben te gedragen, welke betalingen hij van de gasten zal mogen vorderen enz. — Bij resolutie van 30 Dec. 1754 werden zeer uitvoerige „maatregelen ter beteugeling van pracht en praal" vastgesteld, welke om dit in het voorbij gaan op te merken, blijkens het artikel van Mr. N. P. van den Berg in „de Gids" van Juni 1890: „de beweging te Batavia in 1795", eerst in dat jaar zijn afgeschaft.

In het in 1890 verschenen 7^e deel van het „Plakaatboek," loopende van 1755—1764, 880 blz. groot, werden weder tal van stukken aangetroffen, waarop we gaarne de aandacht zouden vestigen ter kenschetsing der wijze waarop Ned.-Indië destijds werd bestuurd, der bekrompen inzichten, welke destijds op het gebied van handel en nijverheid heerschten enz. Wij mogen echter aan één werk, hoe belangrijk ook, niet te veel ruimte wijden en vermelden daarom slechts (na herinnerd te hebben dat reeds in „de Economist" van 1890, blz. 839, werd gewezen op het in dit deel voorkomend besluit tegen den „morshandel in opium") dat hierin, p. 30—92, ten vervolge op het vroeger medegedeelde voorkomen „nadere maatregelen tot „ménage" [bezuiniging] bij 's Compagnie's huishouding in Indië." Met het vroeger ingediende stuk en de daarop genomen marginale resolutiën is deze „Memorie ter verhandeling van den staat en het belang der Ned O. I. Compe op hare respective comptoiren" van den kundigen Gouv. Gen. Mossel van het hoogste gewicht om met de bestuursinrichtingen in de verschillende gedeelten van Ned.-Indië, hunne opbrengsten enz. bekend te worden. De conclusie was, p. 92, dat twee millioen gld. 's jaars zouden kunnen worden overgegaard.

Wij teekenen nog aan dat elk deel van het „Plakaatboek" eindigt met een „Register van Personen-, Volks en plaatsnamen" en met een „zaak-register", beide alphabetisch ingericht, welke het naslaan zeer vergemakkelijken.

Onzes inziens verdient de uitgave van dit „Plakaatboek" warme toejuiching en is het eene zeer waardevolle bron voor de kennis der administratieve geschiedenis van Ned.-Indië tijdens het bestaan der Oost-Indische Compagnie.

Hoe anderen er over oordeelden, zie men onder anderen in de

aan het eerste deel gewijde stukken van Mr. Lion in „de Indische Gids” van Nov. 1885, p. 1428 en van Prof. van der Lith in „de Gids” van Maart 1886 en in het aan het vijfde deel gewijde artikel van den heer A. W. Stellwagen in „de Ind. Gids” van Augustus 1889, p. 1384: „G. W. van Imhoff's Plakkaatboek, 1743—1750.” ¹⁾

Wij wenschen den heer van der Chijs moed en kracht toe om de taak, welke hij door de bezorging der uitgave van dit „Plakkaatboek” op zich nam, te voltooien en hopen dat hij voort zal gaan daarbij critisch te werk te gaan in dien zin dat hij niet alles teruggeeft, maar slechts datgene waarvan hij meent dat de uitgave om de eene of andere reden thans nog van nut kan zijn.

Natuurlijk zullen er onder de gebruikers van het werk wel personen zijn, die om de eene of andere reden juist den volledige tekst van een of ander stuk hadden willen raadplegen, waarvan de bewerker slechts in enkele woorden den inhoud teruggeeft. Maar het is ondoenlijk iedereen tevreden te stellen, en het werk, dat nu toch van grooten omvang wordt, zou, waren alle resolutien enz. afgedrukt, een voor den gebruiker afschrikwekkenden omvang hebben verkregen.

Zij die den volledige tekst van een niet in het Plakkaatboek in zijn geheel gepubliceerd stuk willen raadplegen, weten toch ook nu zoowel door het thans daarover in dit werk, als in de vroeger door den heer van der Chijs bezorgde werken, de bovenvermelde „Inventaris van 's Lands archief te Batavia” en de „Realia”, waar die stukken te vinden zijn.

Ons voorstellende ons overzicht van historische werken later te vervolgen, wenschen we thans nog, ter afwisseling, eenige woorden te wijden aan een paar nieuwe werken van anderen aard. Deed de heer van der Chijs ons meer in het verledene vertoeven, we zullen ons nu meer met het tegenwoordige bezig houden, daarbij toch de historische lijn niet geheel uit het oog verliezende.

De door alle reizigers zoo hoog gewaardeerde Baedeker heeft tot nu toe nog geen handboek voor den bezoeker van Java uitgegeven. De heer Schulze, een Duitscher, die dertig jaren in Ned.-Oost-Indië woonde als militair, civiel beambte en burger en dus zeker den tijd had met het land goed bekend te worden,

¹⁾ Zie ook reeds de aanhaling van eene „sloffen circulaire” uit dat deel in „de Ind. Gids” van Jan. '89, p. 71.

heeft getracht in die behoefte te voorzien. Maar hij heeft tevens veel meer willen doen. Bekend, gelijk hij zegt, met de geheele zoo rijke literatuur over Java, kwam hij tot de overtuiging dat deze, bij veel voortreffelijks, het voor den vreemdeling groote gebrek heeft van schier geheel in de buiten Nederland weinig bekende Hollandsche taal te zijn geschreven, terwijl hem daaropder ook geen werk bekend is dat in beknopten vorm een goed overzicht van het geheel geeft en dat in het Duitsch of eene andere algemeene wereldtaal zou kunnen worden overgebracht. Hij stelde zich dus tot taak een werk samen te stellen dat zoowel een handboek voor den reiziger als een leerboek voor de land- en volkenkunde van Java zou zijn. De titel is: „Führer auf Java. „Ein Handbuch für Reisende. Mit Berücksichtigung der „socialen, commerziellen, industriellen und naturgeschichtlichen „Verhältnisse, von L. F. M. Schulze, R. M. W. O., Capitain a. „D., Mitglied verschiedener Wissenschaftlicher Gesellschaften. Mit „einer Eisenbahnkarte von Java.” Leipzig, 1890, 480 blz.

De poging verdient lof, maar is naar onze bescheiden meening geheel mislukt. Voor een reisboek bevat het werk veel, dat voor den toerist, weinig of geen waarde heeft, en mist daarentegen veel wat men in een goeden „Baekeker voor Java” zou zoeken, o. a. een goede, vertrouwenswaardige kaart, opgaven van reisgelegenheden en hotels en van prijzen, een beknopt doch juist overzicht van land en volk, eenige woorden waarin getracht wordt den lezer eenig denkbeeld te geven van Java's trotsche bergnatuur en zijne weelderige vegetatie, enz. Voor een handboek voor de land- en volkenkunde bevat het bij veel overtolligs veel foutiefs en onjuists, verouderde statistieke opgaven, verkeerde voorstellingen en beschouwingen, enz.

In eene recensie van het werk in „de Nederlandsche Spectator” van 1890, n°. 44, gaven we vrij uitvoerig de gronden aan waarop onze ongunstige meening over den arbeid van den heer Schulze berust. Voor de bijzonderheden naar dat stuk verwijzende, nemen we uit de slotsom, waartoe we kwamen, het volgende over.

Zijn boek bewijst, dunkt ons, hoe een werk gelijk hij zich voorstelde niet behoort te worden geschreven. Eene kapitale fout er van is onzes inziens dat de schrijver trachtte te vereenigen, wat niet wel voor vereeniging vatbaar is. Aan een „handboek voor den reiziger”, aan een „Baedeker”, worden geheel andere eischen gesteld dan aan eene „handleiding voor de land- en volkenkunde”, van welk land ook. De heer Schulze heeft getracht aan beide eischen in één werk te voldoen, en is er slechts in ge-

slaagd een ongenietbaar, slecht opgezet boek in de wereld te brengen, dat bovendien krioelt van onjuistheden.

Toch verwachten wij, bij de in Duitschland ontwaakte belangstelling in koloniale aangelegenheden, dat het boek er vele koopers zal vinden, omdat het, voorzooer wij weten, het eerste werk is, waarin in het Duitsch eene algemeene, zij het ook foutieve schets van Java wordt gegeven. Mocht de heer Schulze dientengevolge worden geroepen meer of min spoedig voor eene tweede uitgave te zorgen, laat hij dan met kundige, ervaringrijke mannen, zoo als hij er vele in zijne woonplaats Batavia kan vinden, te rade gaan en beginnen met zijn boek, nadat het gezuiverd zal zijn van de vele er in voorkomende gebreken, om te werken tot een wezenlijk toeristenhandboek, een „Baedeker voor Java”, om daarna zijne krachten te beproeven aan het schrijven eener beknopte, maar goed, logisch ineengezette, vertrouwenswaardige „handleiding voor de land- en volkenkunde van Java.”

Dat wij in onze ongunstige beoordeeling van Schulze's boek niet alleen stonden, bewijzen wel de harde oordeelvellingen daarover uitgesproken in het „Algemeen Handelsblad” van 14, in „Het Vaderland” van 18, in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant” van 19 September, in „de Indische Gids” van October jl. p. 2040, waarin meer bepaaldelijk over het volkenkundig gedeelte van het boek de staf wordt gebroken. Alleen de „Indische Mercur” van 13 September heette het een zeer belangrijk werk en scheen geen aanleiding te vinden tot eenige aanmerking. Overigens schijnt wel, wat althans de Nederlandsche pers betreft, van een algemeen afkeurend oordeel te mogen worden gesproken.

Het is een genot, na de vermoeiende lectuur van Schulze's zwaar boek, zich te verpoezen bij de lezing van Mrs. Higginson, „Java the Pearl of the East.” Dat nette 16mo deeltje van 200 blz. vormt n°. 7 eener bij de uitgevers Houghton, Mifflin & Cy. te Boston en New-York verschijnende serie, getiteld: „the Riverside Library for young people, a Series of volumes devoted to History, Biography, Mechanics, Travel, Natural History” enz. Is de inhoud der vroeger verschenen deeltjes even lezenswaard als die van dit zevende, dan zou de lezing aan oude zoowel als aan jonge lieden kunnen worden aanbevolen en zullen zij er op onderhoudende wijze veel uit kunnen leeren.

Mrs. Higginson is eene Amerikaansche, die een tijdlang op Java doorbracht en van land en volk kennelijk een hoogst gunstigen indruk meebracht. Zij, die vroeger een ons onbekend ge-

bleven werk: „A Princess of Java” heeft geschreven, voelde zich geroepen haren landgenooten eene algemeene schets van Java aan te bieden. Onzes inziens is zij daarin op uitnemende wijze geslaagd. Natuurlijk moet men in zulk een klein deeltje, het werk eener vreemdelinge, niet eene in alle bijzonderheden tredende beschrijving van land en volk zoeken. Maar de algemeene lezer, die niets van Java afweet, zal in Mrs. Higginson's prettig, met warmte geschreven werkje eene vrij juiste schets van land en volk krijgen.

In 35 korte hoofdstukjes spreekt zij over het reizen naar en over Java, waarbij zij telkens toont voor het natuurschoon, dat zulk een reis in zoo ruime mate te genieten geeft, een open oog te hebben; over de vulkanische uitbarstingen, waarbij zij aan de zoo bekende van Krakatau een paar bladzijden wijdt; over de fauna en flora; over de verschillende stammen, welke Java bewonen, over de levenswijze der inlanders, hun landbouw, hun industriën, hun godsdienst, zeden en gewoonten, volksspelen, verplichtingen tegenover de Regeering; over het landelijk stelsel, de gouvernementcultuures enz.; over de prachtige ruïnes in vele gedeelten van Java gevonden; over de oudere en nieuwere geschiedenis van het eiland, de invoering van het Mohammedanisme, de wijze waarop Java door Nederland wordt bestuurd, enz.

Gelijk te verwachten was, is dat alles niet volkomen juist; ook wordt de toestand van den gewonen Javaan wel wat idyllisch gelukkig voorgesteld; maar over het geheel genomen is het boekje zeer geschikt om den lezer een juist denkbeeld van Java te geven.

Ten einde te doen zien wat Mrs. Higginson geeft en hoe zij schrijft, worden enkele zinsneden uit het boekje in het oorspronkelijke overgenomen.

In de voorrede zegt zij: „The object of this little volume is to give to the young people of this country (America), in as concise and complete a manner as possible, some trustworthy information in regard to the people, the wealth and the resources of Java, together with a brief outline of its history.”

Den indruk door de prachtige natuur van Java bij den reiziger verwekt, beschrijft zij als volgt, p. 33: „As we descend the mountains towards the Java-sea on the northern coast, the aspect of the country, as we approach the water, is low and flat, but to reach it we must pass through some of the most romantic and magnificent scenery in the world. Waving forests, cloud-capped mountains, rushing streams, silvery cataracts, sparkling pools, and shady groves alternate with teeming plantations of rice, coffee, tea, cinchona, cocoanut, banana, orange, lime and pineapple” . . .

„Add to the foregoing the inspiring delights of the pure atmosphere, the brilliant tints of the tropical sky, the glowing warmth, the redundant life, perpetual bloom and unfailing perfumes saturating the ceaselessly soft and balmy breeze, with its seductive and intoxicating influences, and we have a condition of life not easily described and one that is particularly charming to the visitor from colder zones.”

Verder in haar boek, p. 85, zegt zij daarvan het volgende: „The most impartial must admit that Java is Nature's special pet, upon which she has lavished her cherished favors. Her beauty and extraordinary fecundity rightly entitle her to the eminence that no other country of her size enjoys, but where Nature is in a continual delirium, ever producing, developing, and devouring to produce again, what may we not expect”?... „Java, with her extravagant verdure, her mountain chains, her assemblage of symmetrical volcanoes, her numerous rivers, her boiling wells and fountains of fire, her matted jungles and bamboo thickets, her extended plains and vast forests, her lovely groves of perpetual shade, her gigantic trees overflowing with fluids and perfumes, her waving palms and lofty cocoas crowned with bending heads of fruit, her glorious flora, her coffees, spices, odors and essences, her monstrous tigers, bats and serpents, her sedate, brownskinned people, with their soft language and gentle ways, stands before the world without a compeer.”

Moge de opgewonden beschrijving van Mrs. Higginson bij velen den lust opwekken om met het heerlijke Java te gaan kennis maken.

We vreezen echter dat de reiziger zich met spoorwegen en karretjes en paarden zal moeten vergenoegen en zich de weelde zal moeten ontfagen van het reizen in de uitstekende diligences, waarover Mrs. H. op p. 195 zoo smakelijk spreekt. Daarbij heeft zij waarschijnlijk aan hare verbeelding wat ruim spel gegeven. Van ons bezoek aan Java nu dertig jaar geleden herinneren wij toch ons nog wel het genotvolle reizen in die ruime Engelsche reiscaleches, die, toen de spoorwegen ze in Europa in onbruik hadden gebracht, maar Java en Britsch-Indie nog geen ijzeren wegen bezaten, daarheen waren overgebracht. Doch van diligences, vooral zoo comfortabel ingericht als waarvan Mrs. H. gewaagt, hebben we nimmer iets gemerkt.

Zeker is dit niet de eenige onjuistheid in Mrs. H's boekje opgemerkt. De ergste is wel die op blz. 112, waar zij eene geheel verkeerde voorstelling geeft van den landelijken eigendom en

kennelijk niet begrepen heeft wat men haar medegedeeld heeft over het communaal of individueel bezit der inlanders en over de uitgifte van gronden in erfpacht door het gouvernement. Op menige andere bladzijde hadden wij een vraagteeken te stellen. Maar over het geheel genomen is Mrs. Higginson's met warmte geschreven schets zoo goed en juist, dat wij hopen dat het boekje in veler handen zal komen, vooral van hen die, zonder van Java eene diepe studie te willen maken, toch gaarne van dat heerlijke land en zijne goede bevolking wel het een en ander willen vernemen.

J. K. W. QUARLES VAN UFFORD.
